

Από το εθνικό στο παγκόσμιο: Μυθοπλασία και λογοτεχνική θεωρία

Ο όρος «Weltliteratur» του Γκαίτε, που καθόρισε τον προσανατολισμό και την ανάπτυξη της συγκριτικής φιλολογίας διεθνώς, αποτέλεσε τις περισσότερες φορές μια υπόθεση προς επιβεβαίωση.¹ Η συγκριτική έρευνα της λογοτεχνίας, πάντοτε συνδεδεμένη με τις κοινωνικοπολιτικές ιδιαιτερότητες των εθνικών λογοτεχνιών στις οποίες αναφερόταν, συνυπολόγιζε τη διάσταση του ατομικού, του εθνικού και του παγκόσμιου ως αποδεικτικού στοιχείου της διαφοράς. Αυτή ακριβώς η αναζήτηση της διαφοράς καθόρισε την πορεία της ειδικότητας σε όλα τα στάδια εξέλιξής της.²

Παγκόσμια λογοτεχνία και διαφορά φαίνονται εκ πρώτης όψεως να διέπονται από μια αρμονική, και θα έλεγα συμπληρωματική σχέση, η οποία ενεργοποιείται στην εποχή μας μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, μιας έννοιας που ξεπερνά τα όρια των οικονομικών φαινομένων.

Σκοπός του άρθρου αυτού είναι να ερευνήσει τις σχέσεις ανάμεσα στις παραπάνω έννοιες και να διαπιστώσει τις ενδεχόμενες επιπτώσεις τους στην παραγωγή και πρόσληψη της λογοτεχνίας.

Το ατομικό και το γενικό, το τοπικό και το παγκόσμιο, η ταυτότητα και η ετερότητα είναι πριν απ' όλα καταστάσεις που βιώνονται ως τέτοιες και που ενδεχομένως μετασχηματίζονται, άλλοτε με επιτυχία και άλλοτε όχι, σε λογοτεχνική πραγματικότητα. Τα λογοτεχνικά κείμενα γίνονται φορείς και εκφράστές αυτών των καταστάσεων, χωρίς όμως να ταυτίζονται απόλυτα με αυτές. Η ερμηνευτική προσέγγιση των λογοτεχνικών έργων ανάγει τις παραπάνω καταστάσεις σε έννοιες ή εννοιολογήματα, προκειμένου να διευκολυνθεί η αντίστοιχη ερμηνευτική προσπάθεια και επιχειρηματολογία.

Μιλάμε λοιπόν για την έννοια της παγκόσμιας λογοτεχνίας, χωρίς να έχουμε εκ των προτέρων σχηματίσει στο μυαλό μας την ακριβή της εικόνα, ή έστω την αναπαράστασή της. Χρησιμοποιούμε, επίσης, την έννοια της διαφοράς χωρίς να προσδιορίζουμε ακριβώς τα όρια και το περιεχόμενό της.

Κατ' αυτό τον τρόπο η συνάντησή μας με το λογοτεχνικό έργο χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο ποσοστό αυθαιρεσίας, που εκδηλώνεται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τη στιγμή της πρόσληψής του.

Είναι πολύ δύσκολο να συνυπολογίσουμε όλους εκείνους τους παράγοντες που διαμορφώνουν την έννοια της παγκοσμιοποίησης, να τους ιεραρχήσουμε, να τους αξιολογήσουμε, και ακόμη πιο δύσκολο να τους οργανώσουμε σε ένα σύστημα ικανό να εξηγεί και να ερμηνεύει την πολυπλοκότητα του λογοτεχνικού φαινομένου.³

Θα προσπαθήσω να διαχωρίσω δύο βασικά επίπεδα, όπου, κατά τη γνώμη μου, συντελείται το πέρασμα από το ατομικό στο γενικό, από το εθνικό στο παγκόσμιο. Πρόκειται για το επίπεδο της παραγωγής των λογοτεχνικών κειμένων και για το επίπεδο της θεωρίας. Η ειδοποιός διαφορά τους είναι προφανώς η μυθοπλασία, η οποία εκ του λόγου αυτού καθίσταται βασικό κριτήριο ταξινόμησης.

α) Ενότητα και αποσπασματικότητα

Η παγκόσμια λογοτεχνία προβάλλεται μέσα από ένα πρίσμα ενοποίησης, που λειτουργεί σε επίπεδο γνώσης αλλά και παραγωγής της λογοτεχνίας, του οποίου απώτερος στόχος είναι η καθιέρωση ενός προτύπου ικανού να διασφαλίσει συγκεκριμένους όρους παραγωγής της λογοτεχνίας, αναγνώρισής της και ένταξής της σε ένα παγκόσμιο σύστημα αξιών. Η ανάδειξη από τον Γκαίτε της ελληνικής τέχνης (και λογοτεχνίας) ως του ιδανικού προτύπου με παγκόσμια εμβέλεια θέτει ορισμένα προβλήματα, τα οποία θα ήθελα να εξετάσω εδώ.

Η παγκοσμιοποίηση ενός προτύπου υποδηλώνει ασφαλώς την τάση για ενοποίηση όλων, ει δυνατόν, των λογοτεχνικών μορφών, σύμφωνα με τους αισθητικούς κανόνες του προτύπου. Πρόκειται για ένα γεγονός αρκετά ενδιαφέρον στη σύλληψή του, δύσκολο ωστόσο στην πραγματοποίησή του.

Μια τέτοια διαδικασία πραγματοποιούμενη προκαλεί ένα πλήθος αντιθετικών σχέσεων, που εκδηλώνονται ανάμεσα στο τοπικό, στο εθνικό, στο θεσμικό και στο παγκόσμιο. Οι σχέσεις αυτές αφορούν τόσο ζητήματα που συνδέονται με τη λογοτεχνική έκφραση όσο και άλλα, που συνδέονται με την υπέρβαση των εθνικών (πολιτισμικών) συνόρων. Η χρήση της γλώσσας είναι ένα από αυτά, όπως και η πνευματική αναπαράσταση της έννοιας του έθνους-κράτους που περιέχεται σε κάθε φάση της λογοτεχνικής δημιουργίας και που αποτελεί ένα από τα στοιχεία της ταυτότητας του λογοτεχνικού μηνύματος. Η σύγκλιση των διαφορών πολιτισμικών παραδόσεων και λογοτεχνικών εκφράσεων προς ένα υπέρτατο πρότυπο (προϊόν εξάλλου μιας συγκεκριμένης κοινωνίας σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή της πορείας της), προϋποθέτει καταρχήν την αναγνώριση αυτού του προτύπου ως τέτοιου. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν είναι αυτονόητο, ούτε μπορεί να γίνει σε περιορισμένο χρονικό διάστημα. Αντίθετα, η ύπαρξη αναλογιών και ομοιοτήτων ανάμεσα σε πνευματικές δομές λογοτεχνικών συστημάτων απομακρυσμέ-

νων μεταξύ τους δείχνει έμμεσα τη σχεδόν ισοδύναμη (κάτω από άλλους όρους και συνθήκες) παρουσία στην παγκόσμια καλλιτεχνική και λογοτεχνική πραγματικότητα.

Αυτό ακριβώς αποτελεί και έναν επιβραδυντικό παράγοντα στην παραπάνω διαδικασία αναγνώρισης, γεγονός το οποίο με τη σειρά του σημαίνει ότι η αντίσταση του τοπικού ή του περιφερειακού (ένας οικονομολόγος θα έλεγε «των τοπικών αγορών») είναι ακόμη —και δεν ξέρουμε για πόσο ακόμη— σημαντική.

Υπό αυτό το πρίσμα αν εξετάσουμε τη διαδικασία της ενοποίησης κάτω από ένα ορισμένο πρότυπο, τα αποτελέσματα είναι πενιχρά. Μια από τις βασικές αιτίες είναι η σύγκρουση μεγεθών που χαρακτηρίζει την παγκόσμια λογοτεχνική παραγωγή, ένα άλλο είναι η ανισότητα στους όρους παραγωγής και πρόσληψης, ενώ ένα τρίτο θα ήταν ο προσδιορισμός της λογοτεχνικής αξίας τους.

Το τελευταίο φαίνεται πως είναι το πιο σημαντικό, γιατί ξεπερνά τα όρια της αισθητικής και επαναθέτει έμμεσα ζητήματα εξωλογοτεχνικής τάξεως. Πράγματι, η κλίμακα αξιών που αναπαράγεται στο πνευματικό σύμπαν του δέκτη είναι κυρίως αξιολογικής προέλευσης. Η Weltliteratur αφορούσε μια σειρά «αριστουργημάτων», προϊόντων εθνικών πολιτισμικών παραδόσεων. Η ενοποιητική διάσταση που προτείνεται δεν υπηρετεί παρά ακριβώς αυτόν το στόχο, δηλαδή αποφυγή της μαζικοποίησης, ύπαρξη κριτηρίων (αισθητικής τουλάχιστον πρόθεσης) και —το κυριότερο— επιλογή με βάση αυτά τα κριτήρια. Πιστεύω πως η λειτουργία της παγκοσμιοποίησης αναθεωρεί και ενίοτε αναστέλλει τους παραπάνω όρους.

Η έννοια του μεγέθους αποτελεί μια βασική κατηγορία πάνω στην οποία θεμελιώθηκε και λειτούργησε η παγκόσμια λογοτεχνία. Κατά τη διάρκεια της συγκρότησής της, η αντίθεση ανάμεσα σε «μεγάλες» και «μικρές» λογοτεχνίες τροφοδότησε τη σύνθεση αυτού του ενιαίου προτύπου. Οι όροι «μεγάλος» και «μικρός» αφορούν κυρίως το περιεχόμενο, την παρουσία, την ακτινοβολία μιας εθνικής λογοτεχνίας σε ένα δεδομένο, λίγο πολύ, και ομοιογενή πνευματικό χώρο. Αλλά και εδώ οι εκτιμήσεις είναι σχετικές. Ο René Etiemble υποστήριξε πως η νεοελληνική λογοτεχνία, παρά το μέγεθός της, θα έπρεπε να είχε τιμηθεί με άλλα δύο βραβεία Νόμπελ, δείχνοντας έτσι την ανάγκη θέσπισης κριτηρίων άλλης τάξεως προκειμένου να αποτιμηθεί σε όλη της την έκταση η προσφορά μιας λογοτεχνίας.⁴ Αλλά εδώ είμαστε κιόλας στη φάση της αμφισβήτησης του μεγέθους που τροφοδοτείται με γεωπολιτικά δεδομένα. Ειδικά η νεοελληνική λογοτεχνία ουδέποτε είχε τα γνωρίσματα της λογοτεχνίας μιας αποικιοκρατικής δύναμης, όπως άλλες ομόλογές της ευρωπαϊκές.

Ωστόσο, πιστεύω πως το πρόβλημα δεν είναι ακριβώς εκεί. Το αι-

σθητικό πρότυπο, που αποτελεί ζητούμενο της παγκόσμιας λογοτεχνίας, συγκροτείται κυρίως με βάση τα έργα και όχι τις εθνικές λογοτεχνίες στο σύνολό τους. Είναι μάλλον μάταιο να αναζητά κανείς την ύπαρξη μιας ολόκληρης εθνικής λογοτεχνίας στην πιο ειδική έκφασή της, που αποτελεί το τάδε ή το δείνα λογοτεχνικό έργο. Το να αναζητήσεις σε αυτό την έκφραση εθνικών χαρακτηριστικών ενός λαού είναι ένα άλλο θέμα.

Αλλά η περίφημη αυτονομία του έργου εμποδίζει ακριβώς τη διάχυση της όποιας αξίας του στο σύνολο της λογοτεχνικής παραγωγής της χώρας απ' όπου προέρχεται. Έτσι, οδηγούμαστε αναπόφευκτα σε μια αποσπασματικότητα, που επιδρά ωστόσο στη συγκρότηση του ενιαίου προτύπου, υπό την προϋπόθεση ότι θα γίνει δεκτή η παρουσία και ο ρόλος της μέσα στο διεθνές γίγνεσθαι της λογοτεχνικής παραγωγής.

Η ανισότητα στους όρους παραγωγής και πρόσληψης της λογοτεχνίας αποτελεί ένα άλλο δεδομένο, που θα πρέπει να ενταχθεί στην εξέταση του ενιαίου αισθητικού προτύπου. Πρόκειται για μια πραγματικότητα που καθορίζεται τις περισσότερες φορές από εξωλογοτεχνικούς όρους και σχετίζεται με τα ζητήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω. Η πρόσληψη της λογοτεχνίας δεν γίνεται ποτέ με ενιαίο τρόπο και ούτε κάθε φορά κάτω από συγκεκριμένους κανόνες. Συγγραφείς όπως ο Καζαντζάκης ή ο Έκο προσλήφθηκαν από το διεθνές κοινό κάθε φορά με βάση ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του έργου τους, που διέφερε από περίπτωση σε περίπτωση. Η διαφορά αυτή στην πρόθεση της πρόσληψης είναι το στοιχείο ταυτότητας αυτής της διαδικασίας απέναντι στο έργο. Πράγματι, η ιδιαιτερότητα της πρόσληψης συναρτάται με την έννοια της αποσπασματικότητας, για την οποία έγινε λόγος παραπάνω και η οποία αφορά την παραγωγή του λογοτεχνικού έργου. Η ίδια έννοια καθορίζει την πορεία του έργου από το ατομικό στο γενικό, από την ιδιομορφία της ατομικής παραγωγής στην πιθανή συγκρότηση ενός ενιαίου αισθητικού προτύπου, που θα ονομαστεί (;) παγκόσμια λογοτεχνία.

Αυτή όμως η σχέση αντίθεσης που ενυπάρχει στην παραγωγή και την πρόσληψη έργου είναι εκείνη ακριβώς που τροφοδοτεί και αναζωογονεί την ύπαρξή του. Προβάλλεται σε αυτήν η αντίθεση ατομικού και γενικού στην πιο σύνθετη και απαιτητική εκδήλωση του ανθρώπινου πνεύματος.

Η ανισότητα στους όρους παραγωγής και πρόσληψης προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από εξωλογοτεχνικούς παράγοντες που έχουν σχέση με τη συγκρότηση και την εξέλιξη της εθνικής λογοτεχνίας, με τη θέση της σε ένα ομοειδές πολιτισμικό σύνολο, με την ακτινοβολία της στο εξωτερικό, αλλά και με τον κοινωνικό προσδιορισμό των συγ-

γραφέων της. Τα στοιχεία αυτά, που είναι δύσκολο να μετρηθούν, εμφανίζονται εμμέσως στα έργα, αλλά είναι αμφίβολο αν αποτελούν πάντοτε παράγοντες πρόσληψης του έργου. Έτσι, η ανισότητα της παραπάνω σχέσης συνοδεύεται από την αντίθεση ανάμεσα στο ατομικό και το γενικό, για την οποία έγινε λόγος προηγουμένως.

Οι συνθήκες αυτές, κάτω από τις οποίες ένα λογοτεχνικό έργο ακολουθεί σήμερα την πορεία του, επιδρούν αποφασιστικά στη συγκρότηση ή μη αυτού του θρυλικού ενιαίου προτύπου για το οποίο μίλησε ο Γκαίτε. Η πορεία από το γενικό στο ειδικό και αντίστροφα δείχνει το βαθμό απροσδιοριστίας του λογοτεχνικού έργου και τη σκοτεινότητα των κριτηρίων αξιολόγησής του.

Αλλά ας έρθουμε σ' αυτά. Πρόσληψη ουσιαστικά σημαίνει αξιολόγηση, και αξιολόγηση σημαίνει ενσωμάτωση και έναρξη μιας παραγωγικής σχέσης διάδρασης ανάμεσα σε έργο και δέκτη. Το ζητούμενο εδώ είναι η διατύπωση της αξίας του λογοτεχνικού έργου και η αναγνώρισή της ως τέτοιας. Η ιδιαιτερότητα της λογοτεχνικής δημιουργίας κρίνει και καθορίζει, στο σύνολό της, τη λογοτεχνική πράξη. Καθορίζει επίσης τη στάση του δέκτη, τη συμπεριφορά του, τη διατύπωση της αξίας του έργου.

Οι λογοτεχνικές αξίες, ως μέρος της λογοτεχνικής ταυτότητας και της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης, ανανεώνονται και επαναδιαμορφώνονται σύμφωνα με τη διαλεκτική της αναγνώρισης που θέτει έμμεσα σε αμφισβήτηση έργα με έκδηλη θεσμική προέλευση.⁵ Η σύμπτωση ανάμεσα στις αξιολογικές πεποιθήσεις των ατόμων και των κοινωνικών συνόλων και στη διαμόρφωση της αξίας των έργων είναι ενδεχόμενο να οδηγήσει στη λύση της αντίθεσης μεταξύ ατομικού και γενικού και στην πρόσβαση στην παγκόσμια λογοτεχνία. Αυτή η προοπτική πηγάζει πάντα από την ιδιαιτερότητα της λογοτεχνικής δημιουργίας και αφορά ένα πολιτισμικό σύνολο.

Παγκοσμιοποίηση και διαφορά, υπ' αυτή την έννοια, ορίζουν δύο μεγάλα σύνολα διαδικασιών που έχουν ως κέντρο τη λογοτεχνική παραγωγή σε όλες τις φάσεις της εξέλιξής της. Μέσα σε αυτά ενυπάρχουν διαδικασίες οικονομικής, κοινωνικής, πολιτισμικής, ηθικής τάξεως, που μέσα από αντιθετικές και ενίοτε συγκρουσιακές σχέσεις οδηγούν στη διαμόρφωση του οράματος της παγκόσμιας λογοτεχνίας, μιας ουσιαστικά συνεχώς μεταβαλλόμενης πραγματικότητας, η οποία επιζητεί διαρκώς την αναγνώρισή της. Αυτό είναι νομίζω το δυσκολότερο αλλά και το πιο ενδιαφέρον σημείο της όλης διαδικασίας.

β) Από το εθνικό στο υπερεθνικό

Η έννοια του εθνικού, στην αναπαραστατική της μορφή, ακολουθεί τις κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές μεταβολές του χώρου στον οποίο

πραγματοποιείται. Αυτό το μυθοπλασιακό εθνικό ορίζεται ασφαλώς από τη σύμβαση της αναπαράστασης, ωστόσο τις περισσότερες φορές την υπερβαίνει, όχι πάντοτε για λόγους αισθητικούς. Είναι εξάλλου δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια ο αισθητικός χώρος τον οποίο καλύπτει. Αυτό είναι που δίνει πάντα την ευκαιρία για αυθαιρεσίες κάθε είδους, που επιζητούν να στεγαστούν κάτω από τον όρο «εθνικό».

Ο όρος «εθνική λογοτεχνία» αφορά ταυτόχρονα τη γλώσσα και τη λειτουργία της αναπαράστασης. Οι δύο αυτές συνιστώσες ορίζουν την πολιτισμική έκφραση του εθνικού και απασχόλησαν τη διεθνή συγκριτολογία σε όλα τα στάδια εξέλιξής της. Η έννοια των συνόρων που περικλείουν την κρατική-εθνική πραγματικότητα καθόρισε επίσης, με την πολιτική σημασία τους, αντίστοιχες λογοτεχνικές πρακτικές, αλλά και προσεγγίσεις στη λογοτεχνία. Θα έλεγα, μάλιστα, πως υπερπροσδιόρισε την έννοια της ταυτότητας και με στοιχεία εξωλογοτεχνικής προέλευσης.

Σήμερα μιλάμε για κουλτούρες, για διάλογο ανάμεσά τους, χρησιμοποιώντας όμως πάλι εννοιολογικά εργαλεία προερχόμενα από εξωλογοτεχνικές περιοχές. Η έννοια του λογοτεχνικού εθνικού είναι μια έννοια του μυθοπλασιακού εθνικού, που υπόκειται σε κάθε είδους αναπαραστατικές μεταχειρίσεις, ανάλογες με την ιστορική εξέλιξη της λογοτεχνίας.

Έτσι, όταν μιλάμε για διάλογο ανάμεσα σε διαφορετικές κουλτούρες, πρέπει να εννοούμε διάλογο ανάμεσα σε αναπαριστάμενες πραγματικότητες, των οποίων η σύνθεση, η επεξεργασία και η παντοειδής εκμετάλλευση αποτελούν μέρος της ιστορίας. Η έννοια του εθνικού προϋποθέτει αυτήν της ταυτότητας, δηλαδή της προβολής στο παρόν ενός συνόλου πρακτικών που σχετίζονται με τη μνήμη και που αναπαράγονται μέσα από διαφορετικές κάθε φορά ευκαιρίες. Η πολιτισμική ταυτότητα προσδιορίζεται επίσης από την αναπαραστατική διαδικασία, η οποία σχεδόν πάντοτε της αποδίδει διστορικά χαρακτηριστικά αναλλοίωτα. Η διεκδίκηση και κατοχή της πολιτισμικής ταυτότητας σημαίνει τις περισσότερες φορές κατοχύρωσή της σε ιστορικό επίπεδο. Τότε ακριβώς εγκαταλείπουμε το χώρο της λογοτεχνίας και περνάμε σε αυτόν της κοινωνίας, υπερβαίνοντας δηλαδή αυθαίρετα μια συγκεκριμένη συλλογιστική που αφορά μια διαφορετική κατάσταση.

Ανάμεσα στην πολιτική και την πολιτισμική ταυτότητα τα όρια παραβιάζονται συχνά, δημιουργώντας παρανοήσεις και συγχύσεις. Γίνεται λόγος, λ.χ., για διάλογο των πολιτισμών, χωρίς να προσδιορίζεται τι ακριβώς σημαίνει αυτό. Συχνά χρησιμοποιείται η έκφραση «διάλογος των λαών μέσω της τέχνης», κάτι το οποίο προϋποθέτει την αγνώριση της έννοιας της πολιτισμικής ταυτότητας. Αυτό βέβαια παραπέμπει στην ιδέα πως ο άνθρωπος ορίζεται από την προέλευσή του.

Ωστόσο, η συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητάς του είναι μια διαδικασία εξόχως σύνθετη, στην οποία η λογοτεχνική αναπαράσταση της πραγματικότητας παίζει, κατά τη γνώμη μου, πολύ σημαντικό ρόλο.

Σήμερα η έννοια της πολιτισμικής ταυτότητας συνδέεται στενά με την πολιτισμική πολλαπλότητα και τη διαφορά, με τρόπο που η συγκριτική πράξη να οφείλει να αναζητά την ανάδειξη όλων των πτυχών που την αποτελούν. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η συγκριτική προσέγγιση στις λογοτεχνικές ταυτότητες δεν μπορεί —εξαιτίας εγγενών αδυναμιών της, που δε θα εξετάσουμε εδώ— να εκφέρει κρίσεις για το σύνολο των χαρακτηριστικών μίας ή δύο πολιτισμικών πραγματικοτήτων.

Αντίστοιχα, η έννοια του υπερεθνικού, που στις μέρες μας έχει χρησιμοποιηθεί αρκετά, ως μέρος κυρίως του πολιτικού λεξιλογίου, παρουσιάζει ορισμένες αδυναμίες ως προς τη δυνατότητά της να ορίσει μια συγκεκριμένη πραγματικότητα.

Το πολιτισμικό υπερεθνικό δεν μπορεί να ταυτιστεί με το παγκόσμιο, επειδή ακριβώς προϋποθέτει την επιχειρηματολογία του εθνικού, που —όπως είδαμε— πρέπει να αναθεωρηθεί, και ήδη αυτό γίνεται. Από την άλλη πλευρά, το παγκόσμιο προϋποθέτει την έννοια της ταυτότητας και της διαφοράς, με τρόπο που να νοείται ως ένα σύνολο αντιθετικών σχέσεων ταυτοτήτων/ετεροτήτων. Η αντίθεση εθνικό – υπερεθνικό δεν οδηγεί κατ' ανάγκη στη συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας.

Η λογοτεχνική ταυτότητα αναπαράγεται μέσα από την αναπαράσταση της εθνικής ή πολιτικής ταυτότητας, τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο συνόλων ή ομάδων. Το πέρασμα στο υπερεθνικό επίπεδο δεν προέρχεται από μια συσσώρευση εθνικοτήτων, αλλά από μια επέκταση των ορίων και των δυνατοτήτων της αναπαράστασης, κάτι όμως που προϋποθέτει την ύπαρξη ενός κοινού προτύπου αναγνωρισμένου και ικανού να καλύψει αισθητικά την ύπαρξη της πολιτισμικής ταυτότητας.⁶

Το πέρασμα από το εθνικό στο υπερεθνικό είναι βασική προϋπόθεση για τη συγκρότηση της έννοιας της παγκοσμιοποίησης. Η αναγνώριση ενός παγκοσμιο-αισθητικού πρότυπου είναι στην ουσία αναγνώριση της διαφοράς που, ως συστατικό στοιχείο, συμβάλλει στην καθιέρωσή του.

Η διαδικασία αυτή υπερβαίνει χρονικά και τοπικά όρια, υπερβαίνει δηλαδή στην ουσία τη σχέση διαχρονίας / συγχρονίας, δημιουργώντας τη μεταχρονία. Μέσα σε αυτήν η αποσπασματοποίηση της ολότητας, με την ανάδειξη της διαφοράς, οδηγεί σε μια νέα ενότητα, που είναι απελευθερωμένη από τους περιορισμούς της διάρκειας και δημιουργεί μια νέα αντίληψη της ιστορικής συνέχειας.

Υπ' αυτό το πρίσμα εξεταζόμενη η έννοια της διαφοράς ανάγεται

σε βασική συνιστώσα της παγκοσμιοποίησης αλλά και των μεθόδων προσέγγισης, περιγραφής και αξιολόγησής της ως πολιτισμικού φαινομένου. Στην ειδική έκφρασή της, τη λογοτεχνία, η λειτουργία της διέπεται ουσιαστικά από το ρόλο του γράφοντος υποκειμένου, που είναι ταυτόχρονα και ο δέκτης του λογοτεχνικού προϊόντος. Σε τελική ανάλυση, δεν είναι η εθνοτική προέλευση του υποκειμένου-δέκτη εκείνη που δίνει την καθοριστική σημασία στη διαφορά και ορίζει με τον τρόπο αυτό τη λειτουργία της. Πρόκειται σαφέστατα για την αναπαριστώμενη ταυτότητα, μέσα από το λογοτεχνικό προϊόν, που συντίθεται από εικονικά και μορφοκειμενικά στοιχεία τα οποία παράγουν σημασίες ανάλογα με το κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο και την ιστορική περίοδο κατά την οποία θα προσληφθούν. Η ενεργοποίηση του δέκτη, η παραγωγή μιας σημασίας που θα κυριαρχήσει για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, η αναίρεσή της και η αντικατάστασή της από μια άλλη είναι συνήθως αποτέλεσμα διεργασιών που εκτείνονται πέρα από τα όρια του λογοτεχνικού. Υπ' αυτή την έννοια, η σχέση παγκοσμιοποίηση – διαφορά δεν αποτελεί προβολή της σχέσης εθνικό – υπερεθνικό. Η πρώτη αφορά την κειμενική πραγματικότητα: νοείται και κρίνεται με όρους που αυτή παράγει. Η δεύτερη προϋποθέτει εξωλογοτεχνικούς όρους και αφορά ένα ευρύτερο σύνολο ανθρωπίνων δραστηριοτήτων.

γ) Ο λόγος του κειμένου και της θεωρίας

Το λογοτεχνικό κείμενο δημιουργεί τη θεωρία του ήδη από τη στιγμή της γένεσής του κατά τον ίδιο τρόπο με τον οποίο δημιουργεί την ιστορικότητά του. Ο λόγος του κειμένου είναι σύνθετος και αινιγματικός στο βαθμό που η μυθοπλασία αφήνει ελάχιστα περιθώρια για την όραση της ύπαρξής του. Η διακριτότητα του κειμενικού λόγου αναδεικνύεται, ενδεχομένως, κατά τη διαδικασία προσέγγισής του, που, ως τέτοια, εμπεριέχει ένα βαθμό αυθαιρεσίας. Η θεωρία για τη λογοτεχνική διαφορά εμπεριέχεται κατά συνέπεια μέσα στον ίδιο το λόγο του κειμένου. Δεν πρόκειται για ένα εννοιολόγημα επινοημένο έξωθεν και επιβεβλημένο ως ερμηνευτικό εργαλείο, αλλά για μια πραγματικότητα σύμφυτη με την ύπαρξη του λογοτεχνικού κειμένου.

Ασφαλώς, η διαφορά υπόκειται στη θεωρία για το κείμενο, που είναι μια πράξη εκ των υστέρων, έπεται δηλαδή της λογοτεχνικής παραγωγής. Αλλά και σ' αυτή την περίπτωση δε χάνει την πρωταρχική της αξία. Πράγματι, η ανάδειξή της πιστοποιεί εμμέσως την ενδεχόμενη ύπαρξη μέσα στο κείμενο νεωτερικών στοιχείων ικανών να προσδιορίσουν την αλλαγή στον ορίζοντα προσδοκίας του δέκτη.

Η διαφορά μέσα στην ίδια τη δομή του κειμένου παραπέμπει ευθέως στην παγκοσμιοποίηση, είναι η ελάχιστη εκδοχή της, και κατά συνέπεια η ανίχνευσή της οδηγεί αναπόφευκτα σ' εκείνη. Η συγκριτική

προσέγγιση της λογοτεχνίας ασφαλώς ευνοεί την ανάδειξη της διαφοράς ως συστατικού στοιχείου όχι μόνο της παγκοσμιοποίησης αλλά και της ίδιας της ύπαρξης της ειδικότητας. Επομένως, η συγκριτική προσέγγιση του κειμένου αναδεικνύεται εκ των πραγμάτων ως η καταλληλότερη να ανιχνεύσει και να αξιολογήσει τη διαφορά και στη συνέχεια να κάνει τις απαραίτητες αναγωγές σε άλλα συστήματα αναφορών. Παράγει, δηλαδή, ένα θεωρητικό λόγο, σκοπός του οποίου είναι η ανάδειξη των ετερόνομων στοιχείων του κειμένου, η ταξινόμησή τους και η συγκρότηση μίας, ει δυνατόν, ολικής πρότασης.

Η προσπάθεια αυτή πήρε κατά καιρούς διάφορες ονομασίες, οι οποίες υπήρξαν τα αποτελέσματα των τάσεων που επικρατούσαν στις συγκριτικές φιλολογικές σπουδές. Η ιστορική, λ.χ., προσέγγιση της ετερότητας οδήγησε στη διατύπωση του όρου «παγκόσμια λογοτεχνία». Ωστόσο, η συνεχώς μεταβαλλόμενη σε μεθόδους και τρόπους προσέγγιση του λογοτεχνικού κειμένου θέτει στο βάθος με άλλους όρους το αίτημα της συγκριτικής αισθητικής, διατυπωμένο από τον Etienne πριν αρκετά χρόνια.⁷ Ο όρος «συγκριτική αισθητική» μπορεί να συγκεντρώνει ταυτόχρονα τα στοιχεία που συγκροτούν τη διαφορά μέσα στο ίδιο το κείμενο αλλά και στη θεωρία πάνω σε αυτό. Πιστεύω πως η συγκεκριμένη σημασιοδότηση αυτής της έννοιας είναι δυνατόν να καλύψει σε θεωρητικό επίπεδο τις απαιτήσεις της έννοιας «παγκοσμιοποίηση».

Ας δούμε όμως μερικά επιμέρους στοιχεία: Ο λόγος του κειμένου και της θεωρίας πάνω στη διαφορά συχνά συμψύρονται, είτε από τον παραγωγό του κειμένου είτε από το δέκτη. Αυτό έχει ως συνέπεια να γίνεται η περίφημη διάδραση όχι ανάμεσα σε διακριτά επίπεδα πραγματικότητας αλλά σε ένα, το οποίο να περιέχει στοιχεία και των δύο. Έτσι, η διάκριση ανάμεσα στο λογοτεχνικό λόγο και το θεωρητικό λόγο δε γίνεται ορατή και, κατά συνέπεια, κατανοητή. Το αποτέλεσμα είναι πως η δημιουργούμενη αίσθηση δεν οδηγεί τελικά ούτε στην κατά Barthes ευχαρίστηση σε επίπεδο παραγωγής και ανάγνωσης ούτε στη γνώση, αποτέλεσμα μιας αναλυτικής κριτικής διαδικασίας. Σε κάθε περίπτωση, ο συμφυρμός των λόγων της διαφοράς έχει συνέπεια την ανάγνη επαναπροσέγγισης του κειμένου.

Το ζητούμενο μιας τέτοιας επαναπροσέγγισης δεν μπορεί να είναι άλλο από την ανάδειξη της λογοτεχνικότητας του κειμένου, μιας θεμελιώδους λειτουργίας που δομείται μέσα από τη διαφορά. Λογοτεχνικότητα και διαφορά αποτελούν δύο σημεία διάκρισης του λόγου των κειμένων και του λόγου της θεωρίας. Πρόκειται για δύο λειτουργίες των οποίων η προσέγγιση, μελέτη και αξιολόγηση είναι δυνατόν να αποτελέσει την απαρχή για τον εντοπισμό των ορίων της αυτονομίας του λογοτεχνικού έργου.

Ασφαλώς, το εγχείρημα αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες, που έχουν άμεση σχέση με τη διαρκή αλλαγή της κατάστασης της διαφοράς και της πρόσληψής της ως τέτοιας. Έχει επίσης σχέση με τους όρους κατασκευής της λογοτεχνικότητας.

Θα πρέπει εξάλλου να υπογραμμιστούν και τα εξής: Η διαφορά εμφανίζεται στο λογοτεχνικό έργο ως μέρος της γραφής και της υπόστασης του γράφοντος. Η γραφή ως διαδικασία συντελεί ασφαλώς στην εμφάνιση της διαφοράς, αλλά δεν είναι εκείνη που ευθύνεται για την ύπαρξή της. Η διαφορά συντίθεται από τα εκφωνήματα, που ποικίλλουν ανάλογα με το κείμενο, με το γράφον υποκείμενο και με τις άλλες εξωλογοτεχνικές παραμέτρους που είδαμε παραπάνω. Η ολοκλήρωσή της γίνεται μόνο στη συνείδηση του δέκτη και αν εκπληρωθούν οι γενικότεροι όροι πρόσληψης του κειμένου.

Από την πλευρά της η λογοτεχνικότητα, ως εσωτερική λειτουργία του κειμένου, καταρχήν συνδέεται με τη γραφή και κατ' επέκταση με τη διαφορά που προκύπτει σε όλα τα στάδια της γραφής. Στη συνέχεια ενεργοποιείται, στο στάδιο της πρόσληψης, με τους ίδιους όρους που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η σχέση λογοτεχνικότητα / διαφορά είναι ένας βασικός όρος για τη συγκρότηση της έννοιας της παγκοσμιοποίησης και την επεξεργασία, μακρόχρονη και κοπιαστική ίσως, του περίφημου προτύπου.

Σε κάθε όμως περίπτωση η σχέση διαφοράς / λογοτεχνικότητας βοηθά —νομίζω— αρκετά να διαχωριστεί ο λόγος του κειμένου από αυτόν της θεωρίας, να γίνει αντιληπτή η ιδιαιτερότητα του καθενός και, κυρίως, να κατανοηθεί η διαφορετική αντιμετώπιση αυτής της σχέσης από τα κείμενα και τη θεωρία.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, ο ήδη αναφερθείς όρος «συγκριτική αισθητική» αποκτά μια ουσιαστική σημασία και λειτουργία: Εμφανίζεται ως μια σοβαρή δυνατότητα μέσα από την οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί, στον όποιο βαθμό είναι αυτό δυνατό, η λογοτεχνική παγκοσμιοποίηση. Η διαφορά διαπερνά το λογοτεχνικό συγκριτισμό, τη θεωρία της λογοτεχνίας, και για το λόγο αυτό απαιτεί μια όσο το δυνατόν πιο πλατιά αντιμετώπιση. Πλάτος όχι μόνο γεωγραφικό, για να μην αναπαραγάγουμε τα σχήματα του δέκατου ένατου αιώνα, αλλά και εννοιολογικό, που θα βοηθήσει την ισορροπία της κατανόησης καθώς επίσης και της παραγωγής αυτής της κατάστασης.

Το σύνολο της λογοτεχνικής παραγωγής, η θεωρία της λογοτεχνίας και η συγκριτική μέθοδος αναδεικνύονται έτσι ως οι συνιστώσες της παγκοσμιοποίησης. Ας μην ξεχνάμε πως η παγκοσμιοποίηση είναι μια λειτουργία ενοποιητική και αναλυτική ταυτόχρονα και πως η προσέγγισή της πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη και τις δύο αυτές ιδιότητές της.

Υπ' αυτή την έννοια η συγκριτική αισθητική είναι σε θέση να αποτελέσει ένα πλαίσιο προσέγγισης της παγκοσμιοποίησης. Απαιτεί για τα συμπεράσματά της έναν όσο γίνεται πιο μεγάλο αριθμό έργων αλλά και την ικανότητα να προσαρμόζεται στα δεδομένα αυτών των έργων, με τρόπο που να επεξεργάζεται και, τελικά, να υιοθετεί ένα κριτήριο μεταβλητότητας. Σύμφωνα με αυτό, η προσέγγιση της διαφοράς πρέπει να οδηγήσει στην ανάδειξη των αισθητικών χαρακτηριστικών των έργων, που με τη σειρά τους θα παραπέμψουν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αναφορών, σχηματίζοντας έτσι τα πρώτα ορατά ίχνη της παγκοσμιοποίησης.

Η μεταβλητότητα, με τη σειρά της, αποτελεί μια έννοια που δεν προσδιορίζεται εξ αρχής στην ολότητά της και απαιτεί μια αντιμετώπιση που να προσαρμόζεται κάθε φορά στα δεδομένα των περιστάσεων. Η μεταβλητότητα παράγεται από τα έργα και επιδρά σε αυτά, όπως ακριβώς και οι συνθήκες μέσα στις οποίες παράγονται και προσλαμβάνονται. Υιοθετώντας η συγκριτική αισθητική το κριτήριο της μεταβλητότητας, στην πραγματικότητα αναγνωρίζει τη δυσκολία της εκπόνησης ενός σταθερού προτύπου της παγκόσμιας λογοτεχνίας και εμμέσως παραχωρεί στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης τη δυνατότητα να σχετικοποιήσει το αίτημά της. Εδώ νομίζω πως κρίνονται τα όρια της παγκοσμιοποίησης, οι στόχοι της και η δυνατότητα επίτευξής τους. Η σχετικοποίηση των αιτημάτων της αποτελεί μια εσωτερική αλλά και εξωτερική επίπτωση, με αποτέλεσμα την επιβράδυνση της πορείας της.

δ) Παγκοσμιοποίηση και ιστορική προοπτική

Το αίτημα της παγκόσμιας λογοτεχνίας ενέχει ασφαλώς την ιστορική διάστασή του. Η παγκοσμιοποίηση πρέπει να νοηθεί ως μια ιστορική διαδικασία, και με τον όρο αυτό αντιμετωπίζονται, εκφράζονται και κατανοούνται όλες οι μέχρι τώρα διατυπωθείσες διαστάσεις της. Διατηρώντας ακέραιο τον αναπαραστατικό χαρακτήρα της, η παγκοσμιοποίηση λειτουργεί ως μέρος της ιστορίας, και έτσι θα πρέπει να αντιμετωπιστεί. Υπ' αυτή την έννοια, ο λόγος των κειμένων και της θεωρίας εμφανίζεται ως μια αναγκαία δυαδικότητα, η οποία διασφαλίζει την ιστορική προοπτική της παγκοσμιοποίησης.

Η δυαδικότητα αυτή αντιστοιχεί στο κείμενο και στην ερμηνεία του, που μπορεί να είναι ένα άλλο κείμενο μέσα στο οποίο επανακατασκευάζεται με άλλους όρους και τρόπους ο υποκειμενικός χαρακτήρας της παραγωγής του λογοτεχνικού κειμένου. Σε κάθε περίπτωση, επανορίζεται η διαδρομή προς το σημείο αφετηρίας —ή το υποτιθέμενο ως τέτοιο— της γραφής του έργου. Οπωσδήποτε όμως η δυαδική αυτή σχέση επανατροφοδοτεί την πορεία της παγκοσμιοποίησης ως λο-

γοτεχνικού και ευρύτερα πολιτισμικού φαινομένου μέσα στην ιστορική προοπτική.⁸

Η τελευταία νοείται ως μια δυναμική που λειτουργεί με αφετηρία και τέρμα το λογοτεχνικό κείμενο μέσα στο χρόνο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αφομοιώνονται και αναδιαμορφώνονται έννοιες και σχήματα που καθορίζουν τη λογοτεχνική δημιουργία: μορφή, πρωτοτυπία, ατομικότητα, συλλογικότητα, ιδεολογία, γλωσσικό μέσο. Η προσέγγιση και η ερμηνεία τους αποτελούν έμμεσα μια πράξη αναγνώρισης και κατανόησης του προς μελέτη αντικειμένου, και ως τέτοια συμβάλλει στην αποκατάσταση της πλήρους ταυτότητάς του. Αυτή ακριβώς η κερδισμένη ταυτότητα είναι ταυτόχρονα ένα μέρος της δικής μας, είναι η γνώση της διαφοράς που εκφράζεται μέσα σ' αυτήν και που τελικά, χάρη στην ερμηνεία, ενσωματώνεται στην αρχική προέλευσή της. Αυτό είναι ίσως το σημαντικότερο αποτέλεσμα που καθορίζει την πορεία της παγκοσμιοποίησης μέσα στην ιστορία: Έρχεται από ένα συγκεκριμένο παρελθόν, μέσα από συγκεκριμένες πολιτισμικές παραδόσεις και ανοίγεται σε ένα μέλλον που καθορίζεται από ένα συγκεκριμένο υποκείμενο και αντικείμενο κάθε φορά. Κάτω από αυτούς τους όρους, η παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία θα δημιουργεί εσαεί τις δικές της προϋποθέσεις πρόσληψης και ερμηνείας, θα αποτελεί ένα ιδιόμορφο, αν και πλατιά αποδεκτό, φαινόμενο.

Αυτό είναι εύκολα εξηγήσιμο αν δεχτούμε ότι η κάθε εθνική κουλτούρα χαρακτηρίζεται από τη σχέση της με την ιστορία και ότι η κάθε εθνική λογοτεχνία αναπαράγεται επίσης χάρη στη σχέση της με την ιστορία και την ιδιαίτερη χρήση της, που ποικίλλει κάθε φορά. Είναι συνεπώς λογικό να συμπεράνει κάποιος πως υπάρχει μια σαφέστατη αναλογία ανάμεσα στο εθνικό και το παγκόσμιο σε ό,τι αφορά τη λειτουργία της ιστορικής προοπτικής.

Υπάρχει αναλογία, αλλά δεν υπάρχει ταύτιση των δύο εννοιών. Η ιστορική προοπτική για την παγκοσμιοποίηση διευρύνεται και μεταβάλλεται συνεχώς από παραμέτρους όπως η γλώσσα και η εξέλιξή της, η αλληλοπρόσληψη των εθνικών λογοτεχνιών, η δημιουργία ορισμένων σταθερών, ικανών να χρησιμεύσουν ως κριτήρια αξιολόγησης των έργων.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η συγκριτική πράξη, εκ των πραγμάτων, παίζει ένα σημαντικό ρόλο: επισημαίνει, αποδεσμεύει και τεκμηριώνει τη δύναμη του έργου που πηγάζει από τη διαφορά. Περισσότερο από συγκριτικό, το διάβημά της είναι συνδεδετικό: κατάργηση των αποκλεισμών, τόνωση των δεσμών ανάμεσα στα έργα και τις λογοτεχνίες τους. Η διαδικασία αυτή είχε αναμφισβήτητα μέχρι σήμερα ένα καρποφόρο παρελθόν.⁹

Η σημερινή αλλαγή των τεχνικών δεδομένων του πολιτισμού μας, που επηρεάζουν άμεσα τη μορφή του λογοτεχνικού έργου και κατ'

επέκταση την πρόσληψή του, απαιτεί ασφαλώς μια ειδικότερη αντιμετώπιση. Η έννοια της παγκόσμιας λογοτεχνίας σήμερα θεωρείται περισσότερο προϊόν της τεχνικής εξέλιξης της επικοινωνίας, η οποία θέτει στην υπηρεσία της επιστημονικής γνώσης τις δυνατότητές της. Έτσι, η συγκριτική πράξη έχει την ευκαιρία να ασχοληθεί περισσότερο και με μεγαλύτερη επιτυχία με την αποδέσμευση της δύναμης που το έργο περιέχει, και λιγότερο με την επικοινωνιακού επιπέδου πληροφόρηση του δέκτη.

Αυτό αναμφισβήτητα αποτελεί ένα πλεονέκτημα που η ηλεκτρονική εποχή μας επιτείνει μέρα με τη μέρα. Σήμερα καμιά εθνική λογοτεχνία δεν είναι απομονωμένη, κανένας συγγραφέας δεν μπορεί να μη γνωρίζει τα μεγάλα προβλήματα που απασχολούν τον πλανήτη, κανένας αναγνώστης δεν αναγνωρίζει τη μοναδικότητα της δικής του λογοτεχνίας. Η τεχνική εξέλιξη πράγματι δημιούργησε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιστημονική γνώση και μέσα σ' αυτήν τη διαδικασία εξέλιξης ασφαλώς η οικονομική παράμετρος έπαιξε το σημαντικότερο ίσως ρόλο.

Υπ' αυτή την έννοια η παγκοσμιοποίηση, ως πολιτισμικό φαινόμενο, μπορεί να δώσει απαντήσεις που να αφορούν την ουσία του έργου: Λιγότερο τις συνθήκες παραγωγής του, που φωτίζονται από τα επιστημονικά εργαλεία της τεχνικής εξέλιξης· περισσότερο τη δυνατότητά του να αναπαράγει ένα συμβολικό σύμπαν σημασιών, ικανό να γίνει κτήμα ενός ολοένα μεγαλύτερου αριθμού δεκτών.

Η σύνδεση αυτών των δεδομένων σε παγκόσμια κλίμακα, η χρήση τους και η διαρκής αναπαραγωγή τους καθορίζουν την ίδια την ύπαρξη της παγκοσμιοποίησης, επιδρούν στη λειτουργία της, ευνοώντας τη δημιουργία νέων συνθηκών πραγματοποίησής της και ταυτόχρονα νέων όρων κατανόησης και αξιοποίησής της.

Σημειώσεις

¹ Βλ. μια ευσύνοπτη παρουσίαση του θέματος από τον Daniel-Hewri Pageaux στο: *La littérature générale et comparée*, Paris, A. Colin, 1994, σελ. 18-24.

² Συμπύκνωση αυτής της διαπίστωσης αποτελεί ο ορισμός της ειδικότητας που δίνει ο Yves Chevrel στο: *La littérature comparée*, Paris,

PUF (Que sais-je) 1989, σελ. 9: «*étude comparative des œuvres ressortissant a des domaines culturels différents*».

³ Το θέμα απασχολεί πάντα τη διεθνή βιβλιογραφία και υπήρξε αντικείμενο του 11ου Διεθνούς Συνεδρίου της ICLA/AILC το 1985 στο Παρίσι. Πρβ. ενδεικτικά: Miklos Szabolczi, *Recherches en vue d'une*

histoire comparative de la littérature contemporaine στο *Littérature comparée / littérature mondiale*. Actes du XIe Congrès de le Association Internationale de littérature Comparée. Edité par Gerald Gillespie – Peter Lang, 1991, Η 6.6., σελ. 247-254, καθώς και την προσέγγιση του θέματος από το Ινστιτούτο Παγκόσμιας Λογοτεχνίας της Μόσχας, στο: Youri B. Vipper, «Fonctions de l'étude comparée des littératures dans l'élaboration de l'histoire de la littérature universelle», *ό.π.*, σελ. 51-60.

⁴ Βλ. René Etiemble, *Quelques essais de littérature universelle*, Paris, Gallimard, 1982, σελ. 11. Προτείνει γι' αυτά τους Νίκο Εγγονόπουλο και Στρατή Τσίρκα. Βλ. επίσης του ιδίου *Essais de littérature (Vraiment) générale*, Gallimard, 1974, σε ό,τι αφορά την έννοια της «Weltliteratur».

⁵ Βλ. μια πληθυντική προσέγγιση του θέματος στο: Manfred Schmeling (Hg.), *Weltliteratur heute. Konzepte und Perspektiven*, Königshausen-Neumann, 1995.

⁶ Βλ. Mary-Louise Pratt, «Comparative literature and global citizenship» στο: *Comparative literature in the age of multiculturalism*, edited by Charles Bernheimer, The Johns Hopkins University Paris, Baltimore and London, 1995, σελ. 58-65.

⁷ Στο *Tong yeou ki ou le nouveau Singe pelerin*, Paris, 1958.

Ο όρος αναφέρεται και χρησιμοποιείται από τον Adrian Marino: «Μια συγκριτική αισθητική αναγνωρίζεται πως είναι δυνατή, αν όχι εφικτή. Διακρίνεται από τη γενική αισθητική, από το ίδιο το γεγονός πως τα κριτήριά της προέρχονται από το πιο μεγάλο δυνατό σύνολο έργων. Ταυτόχρονα, δεν στηρίζεται σε παραδείγματα παρμένα από μία μόνο

χώρα, από μία μόνο ιστορική περίοδο, από έναν πολιτισμό. Επομένως, εκ νέου επανερχόμαστε στην άποψη της παγκοσμιοποίησης, που αυτή τη φορά υποστηρίζεται πλήρως», στο: *Comparatisme et théorie de la littérature*, Paris, PUF 1988, σελ. 56.

⁸ Πρβ. «Τα κείμενα βάζουν μπροστά στον ερμηνευτή ένα ιδιαίτερο, μοναδικό αντικείμενο με ιδιαίζουσες μορφές και λεπτομέρειες· στον αντίποδα βρίσκουμε τη θεωρησιακή σκέψη, η οποία στη βάση μιας περισσότερο ή λιγότερο πλατιάς αλλά πάντοτε πολλαπλής και διεσπαρμένης γνώσης των τεκμηρίων, τείνει να διακρίνει τις οντότητες ή τις ουσίες: λογοτεχνία, ποίηση, τραγικό, ρομαντισμός (και φυσικά κλασικισμός)... Έτσι λοιπόν βλέπουμε να οικοδομείται, εκ του μη όντος, ένας εννοιολογικός ορισμός. [...] Ο ερμηνευτής πραγματοποιεί τούτη τη “διαμετακωδικοποίηση”: είναι επιφορτισμένος να αντικαταστήσει ένα πλέγμα λέξεων με κάποιο άλλο [...] αυτό είναι το άλλο νόημα μιας άλλης λεκτικής φόρμουλας και ταυτόχρονα η άλλη λεκτική φόρμουλα για το ίδιο νόημα. Κι εδώ πάλι η ερμηνεία αποσκοπεί στη διαφύλαξη μιας σταθερότητας και μιας ακεραιότητας, πραγματοποιώντας ωστόσο μια μετάβαση. Τούτη τη φορά όμως ο ερμηνευτής προσφέρει και τη δική του συμβολή, όσο κι αν ισχυρίζεται ότι κάνει μίαν απλή αποκρυπτογράφηση», Jean Starobinski, «Η λογοτεχνία, το κείμενο και ο ερμηνευτής», στο: Ζακ λε Γκοφ – Πιερ Νορά, *Το έργο της Ιστορίας* μτφρ. Κλαίρη Μητσοτάκη, Αθήνα, Ράππας, 1975, σελ. 251 και 253.

⁹ Βλέπε τις απόψεις και επιφυλάξεις του Reingard Nethersole, «Comparing or Connecting? (What Actually Is

The Object “for” Comparative Literature and What Is Its “Necessary” Method?)», στο: *Littérature comparée / littérature mondiale. Actes du XIe Congrès, ό.π., σελ. 89-100.*

Résumé

Z.I. SIAFLEKIS: *Du national a l’universel: fiction et théorie littéraire*

Le but de cet article est d’apporter une réflexion sur la notion de globalisation en littérature, au niveau de la fiction comme à celui de la théorie littéraire. A travers l’opposition identité – différence, local – universel, sont étudiées les questions de littéarité, de genre littéraire et les rapports entre la production de la littérature et la théorie littéraire.

